

PÁRHUZAMOS NEMZETÉPÍTÉSEK 1848 ÉS 1918 KÖZÖTT

G U L Y Á S L Á S Z L Ó

Kiindulópontunk, hogy a nacionalizmus legfontosabb folyamata a nemzetépítés, mely megteremti magát a nemzetet. Friedrich Meinecke 1908-ban megjelent alapműve a modern nemzet két alaptípusát különbözteti meg Európában.¹ Egyrészt létezik az államnemzet (*Staatsnation*), melynek jellemzői a közös terület, az ugyanazon politikai kerethez (államhoz) való tartozás. Ezen felfogás szerint az adott állam keretei között élő valamennyi állampolgár tagja a nemzetnek, függetlenül a faji, nyelvi kulturális vagy regionális különbségektől. Ezen felfogás szerint mondjuk mindenki a francia nemzet része, aki a francia állam keretei között él. Másrészt létezik a kultúrnemzet (*Kulturnation*), melynek jellemzői a nyelv és a kultúra azonossága, a közös származás mítosza vagy valósága. Ezen felfogás szerint a nemzet mindazokat magába foglalja, akik a feltételezés szerint közös nyelvvel, történelemmel és kulturális identitással rendelkeznek. Ezen felfogás szerint például a német nemzethez tartozik az anyaországban élő németeken kívül minden németül beszélő és német kultúrájú népcsoport, bármely állam keretei közé sodorta is őket a történelem vihara. Az államnemzeti, illetve a kultúrnemzeti lét nem statikus állapot. Geopolitikai fordulópontok könnyen átlökhetik az adott nemzetet az egyik alaptípusból a másikba. Erre számunkra, magyarok számára a legfájdalmasabb példa az a geopolitikai fordulópont, amikor 1918–20-ban az „öthatalmi koncertet” – azaz Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és a cári Oroszország 1825 és 1914 közötti együttműködését – felváltotta a versailles-i rend. A dualista magyar állam keretei között élő magyar nemzet egyértelműen államnemzet volt. De amikor a dualista állam megszűnt, és a trianoni békediktátummal a Magyar Királyságot hat részre szakították, a magyar nemzet hirtelen államnemzetből kultúrnemzetté vált, sőt a versailles-i békecsinálók az elszakított magyar nemzetrészeket kiszolgáltatták a rendkívül erőszakos román, szerb és csehszlovák nemzetállam-építési kísérleteknek. Az egyik alaptípusból a másik alaptípusba történő átlökődés fordítva is működött: 1918-ig a románok az alábbi öt állam keretei között éltek: Román Királyság, Osztrák–Magyar Monarchia (Bukovina és a tágan értelmezett Erdély révén), cári Oroszország (Besszarábia), Szerb Királyság és Bolgár Cárság; így ők ekkor a kultúrnemzet kategóriába tartoztak, Nagy-Románia 1918/20-as megszületésével viszont átkerültek az államnemzet kategóriába, sőt hozzáfoghattak a román nemzetállam kiépítéséhez.

1 Friedrich MEINECKE: *Weltbürgertum und Nationalstaat: Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates*. R. Oldenburg, München, 1908.



Díszmagyarba, illetve pártába öltözött magyar parasztpolgár pár 1908-ban (Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége)

A NEMZETÉPÍTÉS TERRITORIÁLIS MEZEJE

Egy korábbi tanulmányunkban részletesen kifejtettük, hogy a nemzetépítés számos egymással szorosan összefüggő mezőben folyik, úgymint: nyelvújítás, a nemzet dicső múltját bemutató történetírás megteremtése, tudományos intézmények (akadémiák, múzeumok) életre hívása, kulturális platformok (egyházak, folyóirat-kultúra, könyvkiadás, színház) kiépítése, végül politikai program megfogalmazása.² Ez utóbbi középpontjában mindig a területiális igények állnak. Ezen kérdéskört, egyetlen egy kérdésre lecsupaszítva, a nemzetállamokat építő politikusok így fogalmazták meg: mekkora az a terület, ahol a mi nemzetünk él? Jönnek is a térképrajzoló politikusok, és megálmodják, majd papírra vetik Nagy-Szerbia, Nagy-Románia – és így tovább – mappáit. Szándékosan használtuk terület s nem állam fogalmát. Ennek oka abban keresendő, hogy az észak–déli irányban a Balti-tengertől az Égei-tengerig elterülő Köztes-Európát a 19. században négy nagy birodalom – Poroszország (1871-től Német Császárság), Habsburg Birodalom (1867-től Osztrák–Magyar Monarchia), Orosz Császárság és az Oszmán Birodalom – uralta. Ezekkel a birodalmakkal szemben egy-egy kis nemzetnek az I. világháború kitöréséig a reális cél nem az önálló állam, hanem az adott birodalmon belüli autonómia volt. Jól mutatja ezt a szerb példa. Az 1918 decemberében megszülető Szerb–Horvát–Szlovén Királyság az összes délszlávot (a három, államnévben szereplő népen kívül bosnyákokat, macedónokat, montenegróiakat és szlovéneket, valamint egy sor nem szláv népet: albánokat, magyarokat, olaszokat) egy állam keretei között egyesítette, története viszont azzal vette kezdetét, hogy 1815-ben egy viszonylag

2 GULYÁS László: Magyar nemzetépítés a 18. század végétől napjainkig. *Kommentár*, 2024/1.

kicsi szerb terület, Szerb Fejedelemség néven, az Oszmán Birodalmon belül autonómiát kapott.

De még a 19. századi magyar politikai elit túlnyomó része – mind a reformkorban, mind a dualista korszakban – is a Habsburg Birodalom keretei között akarta saját nemzetállamát megvalósítani. A kivételt Kossuth jelentette, aki már az 1840-es évek közepén kijelentette, hogy hosszabb távon el tudja képzelni, hogy a magyar állam kiszakad a Habsburg Birodalomból, aztán 1862-ben közzétett Duna-konföderációs tervében már fel is vázolta, hogy ezután milyen keretek között létezne önálló-független magyar államiság. A magyar politikai elit a nemzetépítés területi dimenziója szempontjából az összes többi köztes-európai politikai elittel szemben egészen 1918-ig rendkívül kedvező helyzetben volt. Az „ezeréves határok” – pontosabban akkor 900 éves határok – keretei között folytathatott nemzetépítést, így *valamennyi magyar Magyarország határain belül élt*. Ezzel szemben a legtöbb köztes-európai nemzetnek (albán, bolgár, görög, lengyel, román, szerb) a nemzetépítés során meg kellett küzdenie a nemzeti széttagozottság állapotával. Például a lengyelek, akik annak ellenére, hogy a középkorban rendelkeztek önálló államisággal, 1772-től egészen 1918-ig három birodalom keretei között éltek. Itt jelezzük, hogy a fentebbi kijelentések alól a csehek és horvátok kivételt képeztek, ők ugyanis nem voltak széttagozotak, de birodalmi keretek között kellett élniük, ráadásul előbbieknek Bohémián belül meg kellett küzdeniük a németekkel is.

Magyarországon belül a 18. század végétől kezdve párhuzamos nemzetépítés folyt, a magyarok mellett a románok, szerbek, horvátok és szlovákok is a nemzetépítés útjára léptek. Ennek során ugyanazok a tipikus események történtek náluk, mint a magyaroknál. Nézzünk néhány példát: az erdélyi románoknál a dicső múlt kialakítása érdekében Petru Maior 1812-ben megírta *A románok története Dáciában* című könyvét. A nyelvújítás jegyében a szlovákoknál Anton Bernolák és Ján Kollár hozzáfogtak az egységes szlovák irodalmi nyelv megteremtéséhez. Szinte minden nemzetnek megszületett a nemzeti éneke, azaz a saját himnusza.³ E magyarországi párhuzamos nemzetépítéseket az „egy ország, több haza” képpel tudjuk leírni. Ebben a kifejezésben az ország Magyarországot jelenti, melynek keretei között több nemzet hazája található meg, ezen hazák terü-

lete azonban nem volt pontosan körülhatárolva. Mindez 1848-ig nem okozott komoly feszültséget, a reformkor magyar politikai elitje nem lépett fel keményen az országban élő más nemzetek nemzetépítési törekvései ellen, hiszen azok alapvetően a kulturális mezőben mentek végbe (irodalmi nyelv kialakítása, szótárak készítése, történetírói munkák születése).

1848-ban viszont a magyar politikusoknak azzal kellett szembesülnie, hogy a párhuzamos nemzetépítést folytató nem magyar népek eljutottak politikai programjuk megfogalmazásához, és ennek egyik legfontosabb eleme éppen területi igényeik valamilyen szintű realizálása lenne. A Magyarország keretei között formálódó nemzetek – szerbek, szlovákok, románok, a velünk perszonálunióban álló királyságukban élő horvátok – az 1848. évi április törvények megszületése után azt kérték a magyaroktól, hogy ismerjék el őket politikai nemzetként, és jelöljék ki etnográfiai határaikat. Kossuth azonban úgy gondolta, hogy Magyarországon csupán egy nemzet él, a magyar államnemzet, ezért a nevezetteket nem lehet politikai nemzetként elismerni, ebből következően pedig szó sem lehet etnográfiai, belső határok definiálásáról, s elképzelhetetlen nemzetiségi autonómiák létrehozása. Következésképpen az, amit a nem magyar népek kérnek, támadás Magyarország területi integritása és a magyar államnemzet ellen. Mint látható, a magyar állam keretei között élő nemzetek/nemzetiségek területi igényei homlokegyenest szemben álltak Kossuth államnemzeti felfogásával. Ez a politikai konfliktus nagyon gyorsan erőszakba torokollott 1848 nyarán. Ezek bemutatáshoz és megértéséhez négy szimbolikus helyszínen (Zágráb, Karlóca, Balázsfalva, Liptószentmiklós) történt eseményeket kell megvizsgálnunk.

3 Kiss Gy. Csaba: *A himnuszok kertjében = A haza, mint kert*. szerk. Kiss Gy. Csaba, Nap, Bp. 2005.

” a magyar
nemzetépítés
rendkívül kedvező
helyzetben volt



Zágrábi horvátok
az 1860-as években
(Vasárnapi Újság,
1862. dec. 14. / OSZK EPA)

A PÁRHUZAMOS NEMZETÉPÍTÉSEK ELSŐ ÖSSZEÜTKÖZÉSE (1848/49)

A horvátok reagáltak a leggyorsabban a március elején Pozsonyban és Pest-Budán lefolyt eredményekre. 1848. március 25-én népgyűlést rendeztek Zágrábban, ahol elfogadtak egy petíciót. Ebben a területi kérdések vonatkozásában azt kérték, hogy Horvátországgal egyesítsék a közjogilag Magyarországhoz tartozó Szlavóniát, azaz Szerém, Pozsega és Verőce vármegyéket, aztán Dalmáciát, az ún. Magyar Tengeremelléket (Fiume, Buccari és Porto Re környéke) és a horvátországi és szlavóniai Katonai Határőrvidéket. Az ily módon megszülető államot Háromegy Királyságnak szándékozták elnevezni. Ezt a királyságot a horvát vezetők a Habsburg Birodalom keretei között akarták működtetni, de oly módon, hogy Bécsnek vetik alá magukat és nem a Pest-Budán megalakuló első felelős magyar kormánynak.⁴ Ezért a zágrábi petíciót egyenesen Bécsbe is küldték. A petíciót megtárgyaló bécsi államkonferencia a kérést azonban nem támogatta, de annak érdekében, hogy a horvát nemzeti törekvéseket felhasználhassák a Batthyány-kormány ellen, az uralkodó kinevezte Josip Jelačićot horvát bánná (ami egyike volt egyébként a március 25-i gyűlés követeléseinek).

A magyar politikai elit nemzet- és államépítési törekvéseit a Zágrábban megfogalmazott horvát igények két ponton sértették. Egyrészt a Háromegy Királyság olyan területeket akart magához csatolni, amelyeket a magyar kormány egyértelműen a magyar állam részének tekintett. Batthyány Lajos miniszterelnök ki is fejtette, hogy el tud képzelni egy horvát autonómiát, de magyar területeket is magába foglaló Háromegy Királyságról szó se lehet. A másik ütközéspont magyar kormány és a szábor között az volt, hogy Zágráb a Háromegy Királyság autonómiáját nem a magyar állam részeként, hanem a Habsburg Birodalmon belüli önálló koronatarományként kívánta gyakorolni. A magyar politikai elit úgy ítélte meg, hogy a horvát igények elfogadásával egy etnikai alapú föderalizálási kísérlet előtt nyitnák meg az utat, melynek végén mind a birodalom osztrák felében, mind Magyarországon nemzetiségi alapon felállított autonóm területek (gyakorlatilag kis államok) alakulnának, így pedig a birodalom egy idő után szövetségi állammá alakulna át. A Háromegy Királyság koncepciója olyan éles ellentétben állt a magyar nemzet- és államépítési koncepcióval, hogy a két fél fegyveres küzdelme – mely Jelačić 1848. szeptemberi támadásával vette kezdetét – egészen a szabadságharc végéig folyt.

⁴ Röss Imre: Kérvényező forradalom Zágrábban. *História*, 1998/3.



Brassó melletti román
pásztor 1907-ben
(Magyar Földrajzi Múzeum /
Erdélyi Mór cége)

Az erdélyi román politikusok 1848. május 15–17-én Balázsfalván tartották nemzeti gyűlésüket. Ezen kijelentették, hogy örömmel üdvözlük az április törvényeket, de 16 pontból álló petíciójukban azt is jelezték, hogy számukra a VII. törvénycikk, vagyis Erdély egyesítése a Magyar Királysággal további tárgyalásokat igényel. Azt kérték, hogy az erdélyi országgyűlés Erdély és Magyarország uniójának kérdését addig ne tárgyalja, amíg a román nemzet nem vesz részt az őt megillető súllyal annak munkájában. Ha ez a testület a románok nélkül mégis megtárgyalja a kérdést, akkor a „román nemzet ünnepélyesen tiltakozik ellene”. Az erdélyi országgyűlés 1848. május 9-én ült össze, mindössze három román résztvevővel. A gyűlés másnap kimondta Erdély és Magyarország egyesülését, s leszavazták Szász Károly képviselő azon javaslatát, hogy a romá-

nokat „negyedik nemzetként” vonják be az erdélyi politikai életbe. Az erdélyi országgyűlés a főbb román igények, ti. hogy évente nemzeti gyűlést tarthassanak és a közigazgatásban használhassák a román nyelvet, megtárgyalását a magyar országgyűléshez és a magyar kormányhoz utalta. Az elutasító magyar álláspont radikalizálta az erdélyi román politikusokat, a következő petíciójukat, melyet második balázsfalvi ülésükön, 1848. szeptember 16–28-án fogadtak el, már a Habsburg uralkodóhoz intézték. Ezt követően kirobbantották a bécsi udvar által támogatott fegyveres felkelésüket, melynek eredményeképpen 1848 őszére egész Erdély hadszínterré változott. Itt kell felhívni a figyelmet arra, hogy a románok Balázsfalván nem fogalmaztak meg konkrét területi igényeket, csupán Erdély és Magyarország unióját akarták megakadályozni, ami az erdélyi román nacionalizmus területi vetületének halvány megjelenése volt. A román vezetők úgy vélték, hogy a különálló Erdélyben „negyedik nemzetként”, az erdélyi nemzetgyűlés keretei között nagyobb lehetőségük adódik a nemzetépítésre, mint a magyar nemzetgyűlésben.

A szerbek, akik 1848. május 18-án Josif Rajačić pátriárka vezetésével Karlócan tartottak nemzeti gyűlést, a területi igények megfogalmazásakor a románoknál jóval továbbmentek. Az uralkodótól – és nem a magyar országgyűléstől – azt kérték, hogy állítson fel számukra egy ún. Vajdaságot. Ez az alábbi területeket foglalta volna magába: Baranya vármegye, Bácska (Bács vármegye), Bánság (Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék), valamint a Szerém-ség.⁵ A nemzeti gyűlés Stevan Šupljikacot – a császári-királyi hadsereg éppen Itáliában harcoló tábornokát – vajdává választotta. A szerbek a felállítandó Vajdaságot nem a magyar állam keretei között akarták működtetni, hanem úgy gondolták, hogy az váljon külön Magyarországtól, és csatlakozzék a horvátok által követelt Háromegy Királysághoz.⁶ Ez tehát egy Bécsből kormányzott délszláv állam lett volna. A bécsi udvar 1848 őszéig nem adott egyértelmű választ a szerbeknek, de Ferenc József trónra lépése lezárta ezt az időszakot. Az új császár 1848. december 15-én elfogadta a karlócai nemzeti gyűlés azon határozatát, mely Šupljikacot vajdává választotta, a területi autonómiára vonatkozó választ ugyanakkor lebegtette, de annyit ígért, hogy a magyarországi szerbek „nemzeti beligazgatását a béke helyreállítása után” biztosítani fogja. Ez halvány ígéret volt, amely a szerb területi kérésekkel szemben nagy játékkeret adott az uralkodónak. A frissen ki-nevezett vajda alig két héttel később, december 27-én hirtelen elhunyt. Rajačić pátriárka uralkodóhoz intézett 1849. január 13-i feliratában arról biztosította Ferenc Józsefet, hogy a szerb nép, bízván a császári szóban, türelemmel fogja kivárni a béke helyreállítását és „nemzeti beligazgatásának” ezután történő megszervezését.⁷ A szerbek türelme azonban nem vonatkozott a magyar kormányra: a szerb felkelők támadásai – amelyek már 1848 májusában beindultak – és az arra adott magyar katonai ellencsapás vérbe borította a Délvidéket. Ez volt az ún. „délvidéki kis háború”, amely egészen 1849 nyaráig tombolt.

A szlovák politikusok 1848. május 11-én ültek össze Liptószentmiklóson, ahol megfogalmazták a *Szlovák nemzet követelései* című 14 pontból álló memorandumukat, melyet a magyar országgyűlésnek küldtek meg.⁸ A területi kérdések szempontjából az első és a harmadik pont a különösen fontos: az elsőben valamennyi magyarországi nemzet egyenjogúságának elismerését kérték, a harmadikban pedig azt javasolták, hogy a magyar országgyűlés mellett az egyes nemzetek is felállíthassák saját országgyűléseiket. Ahhoz, hogy a szlovák nemzet ezt létre tudja hozni, ki kell jelölni a szlovák–magyar etnikai határt, ami igen halvány megfogalmazása volt a szlovák nemzetépítés területi kereteinek kialakítására. A magyar kormány azonban rendkívül keményen reagált rá: Batthyány utasította a felvidéki magyar vármegyék apparátusát,

a bécsi udvar
támogatta a
nemzetiségek
fegyveres felkelését

5 GULYÁS László: *Küzdelem a Kárpát-medencéért. Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy a nemzeti és nemzetiségi kérdés területi aspektusai Magyarországon, 1690–1914.* Kárpátia Stúdió, Bp. 2012. 62–63.

6 SOKCEVITS Dénes – SZILÁGYI Imre – SZILÁGYI Károly: *Déli szomszédaink története.* Bereményi, Bp. 1993. 63–64.

7 Közli: SPIRA György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországn.* Kossuth, Bp. 1980. 88.

8 Közli STEIER Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben.* I. köt. Bp. 1937. 75–78.

hogy a lehető legszigorúbban járjanak el a szlovák politikusokkal szemben, Kossuth pedig azt üzenve a szlovákoknak, hogy börtönbe csukat mindenkit, aki támogatja a lipótszentmiklósi követeléseket. Ennek jegyében Szemere Bertalan belügyminiszter a három legfontosabb szlovák vezető politikus (Michal Miloslav Hodža, Jozef Miroslav Hurbán, Ľudovít Štúr) ellen elfogató parancsot adott ki. Mindhárman Prágába menekültek, ahol 1848 júniusában részt vettek a Szlovák Kongresszuson – ezen az eseményen a cseh küldöttek felvették, hogy Csehország és a szlovák területek egyesüljenek. Hurbán azonban azt válaszolta: „Ha a magyarok megadják nekünk, ami megillet, nem rántunk kardot. De ha nem adják meg, akkor harc lesz.” Végül sajnos a második vált valósággá: 1848 szeptemberében kitört a „szlovák nemzeti felkelés”.

NEMZETÉPÍTÉSI FOLYAMATOK 1849 ÉS 1867 KÖZÖTT

A magyar történetírás egyik közhelye, hogy a forradalom és szabadságharc leverése után *a nemzetiségek azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül*, azaz előbb az olmützi alkotmányt (1849. március 4.), majd a Bach-rendszert (1851–59).

A legrosszabbul a szlovákok jártak: Hurbán és Hodžát Bécs rendőri felügyelet alá helyezte, de ami ennél sokkal fontosabb, hogy a Lipótszentmiklóson megfogalmazott politikai és területi követeléseikből semmi se valósult meg.⁹ Bár a Bach-rendszer területi struktúrájának kialakítása lehetőséget adott volna arra, hogy „szlovák kerület” legyen a Magyarországon kialakított öt kormánykerület egyike, mégsem így történt. A szlovákok által lakott területet észak–dél irányban két kormánykerület – pozsonyi és kassai – között osztották meg, és mindkét kormánykerület nyugatról keletre húzódó határát nem a magyar–szlovák nyelvhatár mentén állapították meg, hanem mélyen belevágtak a magyar etnikai tömbbe. A pozsonyi kerülethez csatolták Csallóközt és Nógrád vármegyét, míg a kassai kerületet egyenesen a Tiszaig terjesztették ki. Így sem a pozsonyi, sem a kassai kerület nem vált szlovák kerületté. A Bach-rendszer bukása után a szlovák területi törekvések ismét felszínre kerültek; 1861. június 6–7-én Turócszentmártonban gyűltek össze a vezető szlovák politikusok, itt fogadták el a *Szlovák nemzet memorandumát*. Ebben azt követelték, hogy a magyar országgyűlés állítson fel egy szlovák nemzeti kerületet (*okolie*), aminek a területét pontosan meg is határozták; két részből állt volna, egyrészt ide tartozott volna Trencsén, Árva, Turóc, Zólyom, Liptó, Szepes és Sáros vármegyék egész területe, másrészt Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Torna, Abaúj és Zemplén vármegyék szlovákok által lakott részei. Ez a javaslat nagymértékben meghaladta az 1848. évi lipótszentmiklósi memorandumot, hiszen abban a szlovákság mindössze azt nyilatkoztatta ki, hogy területi autonómiát akar a magyar államtól kérni, de ezen terület nagyságát nem határozta meg. A turócszentmártoni memorandum viszont pontosan meghatározta az *okolie* területét. A memorandum nagy megdöbbenést váltott ki a magyar országgyűlésben, hiszen azokat a vármegyéket, melyeket a szlovákok felsoroltak, a magyar állam szerves részének tekintették, ráadásul számos képviselő ezen megyék nevében ült ott az országgyűlésben.

Az olmützi alkotmány kedvező volt a románok számára. 1848-ban Balázsfalván azt követelték a Batthyány-kormánytól, hogy a velük való tárgyalások nélkül ne egyesítsék Erdélyt a Magyar Királysággal, ennek elutasítása vezetett Erdélyben a magyar–román háborúhoz. Viszont az olmützi alkotmány felszámolta Magyarország és Erdély unióját, azaz a románok 1848. évi legfontosabb nemzeti követelésének megvalósulását eredményezte! A Bach-rendszer bevezetése azonban már a románokat is sújtotta: 1851-ben Erdélyt hat katonai kerületre osztották, melynek élén egy-egy katonai parancsnok állt. A Bach-rendszer bukása után négy évvel Ferenc József császár 1863. július 15-re összehívta

**a nemzetiségek
azt kapták jutalmul,
amit a magyarok
büntetésül**

9 KOVAČ Dušan: *Szlovákia története*. ford. MAYER Judit és mások, Kalligram, Pozsony, 2001. 119–120.



Szlovák férfiak pipázgatnak a felvidéki, Zólyom vármegyei Gyetva falu kis fahídján, 1906 (Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége)

az erdélyi tartománygyűlést, amely azonban nem a rendi törvények alapján állt fel, hanem császári rendelettel. Ennek eredményeképpen 126 főt megválasztottak, illetve a császár 33 főt (11–11 magyart, szászt és román) delegált. Ennek következtében a 159 tagú gyűlésben az alábbi módon alakult a nemzeti megosztottság: 56 magyar, 44 szász és 59 román mandátum. A Nagyszebenben összeült tartományi gyűlés azzal kezdődött, hogy a magyarok tiltakoztak a gyűlés császári rendelettel történő összehívása ellen, és kijelentették, hogy nem vesznek részt annak munkájában. Ez a lépés a későbbiek fényében súlyos politikai hibának bizonyult, ugyanis a császár figyelmen kívül hagyta a magyar álláspontot, és utasította a szász és román küldötteket, hogy a magyarok nélkül kezdjék meg a munkát. A nagyszebeni gyűlés végül összesen hat törvényt hozott meg. Témánk szempontjából az első a fontos. Ez kimondta, hogy Erdélyben négy elismert nemzet – a magyar, a székely, a szász és a román – él. Ez a négy nemzet teljesen egyenlő, és azonos politikai jogokkal bír. Ez óriási román siker volt, hiszen a románság a *Supplex Libellus Valachorum* (1791) óta arra törekedett, hogy Erdély egyenjogú politikai nemzete legyen. Az első törvény megalkotása során a szász küldöttek egy része azt javasolta, hogy Erdélyt osszák fel négy külön nemzeti, de etnikailag mégsem egységes területre. A javaslat végül elbukott, a román küldöttek is ellene szavaztak. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a négy területre történő felosztás a románság számbeli többségének érvényesítését több megyében teljesen kizárta volna.¹⁰ A románok azon sikerét, hogy Nagyszebenben Erdély negyedik politikai nemzetévé váltak, jelentős mértékben csökkentette, hogy Deák 1865. évi húsvéti cikke után Ferenc József 1865. november 19-re Kolozsvárra új erdélyi országgyűlést

10 Szász Zoltán: *Az összbírodalomtól a polgári Magyarorszáig = Erdély rövid története*. főszerk. KÖPECZI Béla, Akadémiai, Bp. 1989. 485.

hívott össze. Ennek tagjait immár a korábbi, 1848-as szabályok alapján választották meg, így a követek között azok kerültek többségbe, akik Erdély és Magyarország unióját támogatták. Ennek következtében az erdélyi tartománygyűlés 1865 novemberében 29 román és 26 szász szavazat ellenében 116 szavazattal elfogadta azt a határozatot, mely az uralkodótól kérte az unió helyreállítását. A történet azzal zárult, hogy 1867. június 20-án az uralkodó egyrészt feloszlatta a kolozsvári országgyűlést, másrészt érvénytelenítette az 1863. évi Nagyszebenben tartott erdélyi gyűlés által hozott törvényeket.

A szerbek kezdetben örültek az olmützi alkotmánynak, hiszen az kilátásba helyezte az autonóm szerb Vajdaság felállítását. Erre 1849. november 18-án került sor: császári pátens hívta életre a Szerb Vajdaság – Temesi Bánság nevű koronatarományt. A terület négy vármegyét (Bács, Temes, Torontál, Krassó-Szörény) és Szerém vármegye két járását (rumai, illoki) tartalmazta. Csakhogy a szerbek gyorsan kiábrándultak, mivel rájöttek arra, hogy a koronataromány felállítása csak látszólagos siker volt, és sem területi, sem politikai szempontból nem az volt, amit 1848-ban kértek. Vegyük sorra azokat a tényezőket, amelyek erősen csökkentették a „jutalom” értékét: a császár nem csatolta hozzá a Vajdasághoz a Katonai Határőrvidéket, így annak nem volt közös határa Szerbiával; e Vajdaság nem terjedt ki minden olyan magyarországi területre, ahol szerbek éltek; ráadásul a Háromgy Királyság felállítására sem került sor, így az ahhoz történő szerb csatlakozás se kerülhetett szóba; a koronataromány fővárosa nem Karlóca lett, hanem a négy nemzet (németek, magyarok, románok és szerbek) által lakott Temesvár, ahol a szerbek voltak a legkisebb lélekszámú nemzet (az 1910. évi népszámlás adatai szerint Temesvár lakossága 72 555 fő volt, ebből 31 644 német, 28 552 magyar, 7666 román és 3482 szerb). Ha az egész

Vajdaságot tekintjük, a szerbek aránya mindössze 27% volt a románok 37 százalékaival szemben. Nemcsak területi, de politikai szempontból is keveset kaptak a szerbek: Ferenc József uralkodói címei közé felvette a „Szerb Vajdaság nagyvajdája” címet, ezzel megakadályozta, hogy a szerbek maguk válasszanak vajdát, ám az uralkodó még az alvajdai poszt betöltését se engedte át nekik, s a koronataromány német ajkú katonai kormányzóját, Johann

Coronini-Cromberg tábornokot nevezte ki. Ezen kívül Bécs a Vajdaság összes fontos hivatalát német és cseh hivatalnokkal töltötte fel. Összefoglalva tehát, a császári-királyi udvar melletti 1848–49. évi katonai küzdelmeikért a szerbek olyan jutalmat kaptak, amellyel joggal lehettek elégedetlenek. A Vajdaságot 1860. december 27-én Bécs felszámolta, visszacsatolták Magyarországhoz, és egykori területén visszaállították a vármegyerendszert. Ebben a helyzetben 1861. április másodikán a szerbek ismét Karlócán ültek össze, itt megfogalmazták politikai és területi kérésüket – „beligazgatással” bíró szerb terület a magyar állam keretei között –, amelyet ezúttal nem Bécsnek, hanem a magyar országgyűlésnek küldtek meg, de az 1861. évi országgyűlés elutasította.

Az olmützi alkotmány a horvátokat hátrányosan érintette. Bécs engedélyezte Horvátország, Szlavónia és Fiume egyesülését egy Bécsből irányított koronataromány keretei között, de Dalmácia és a Katonai Határőrvidék kivételével. Így a valóság nagyon távol került a Háromgy Királyság 1848-ban meghirdetett koncepciójától. A horvátok azonban még a koronataromány meglétét se élvezhették sokáig, a Bach-rendszer bevezetésekor ugyanis felszámolták, és helyén öt kerületet (Zágráb, Varasd, Pozsega, Eszék, Fiume) hoztak létre.¹¹ Bécs a Bach-rendszer bukása után visszaállította a vármegyerendszert, illetve kinevezte horvát bánná Josip Šokčevićot, és utasította, hogy a száborral közösen tegyen javaslatot a magyar–horvát viszony rendezésére. Ennek jegyében még 1861-ben magyar–horvát tárgyalások kezdődtek, de a területi kérdések (Fiume, Muraköz) miatt ezek gyorsan vakvágányra futottak, így egészen 1867-ig függőben maradtak.¹²

a kiegyezés idején rendezni kellett a nemzetiségi kérdést

11 HEKA László: *A magyar–horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. Bába, Szeged, 2004. 115–117.

12 KATÚS László: *A magyar politikai vezetőréteg a délszláv kérdéssel 1849 és 1867 között = Szerbek és magyarok a Duna-mentén II. Tanulmányok a szerb–magyar kapcsolatok köréből*. szerk. FRIED István, Akadémiai, Bp. 1987. 242–243.



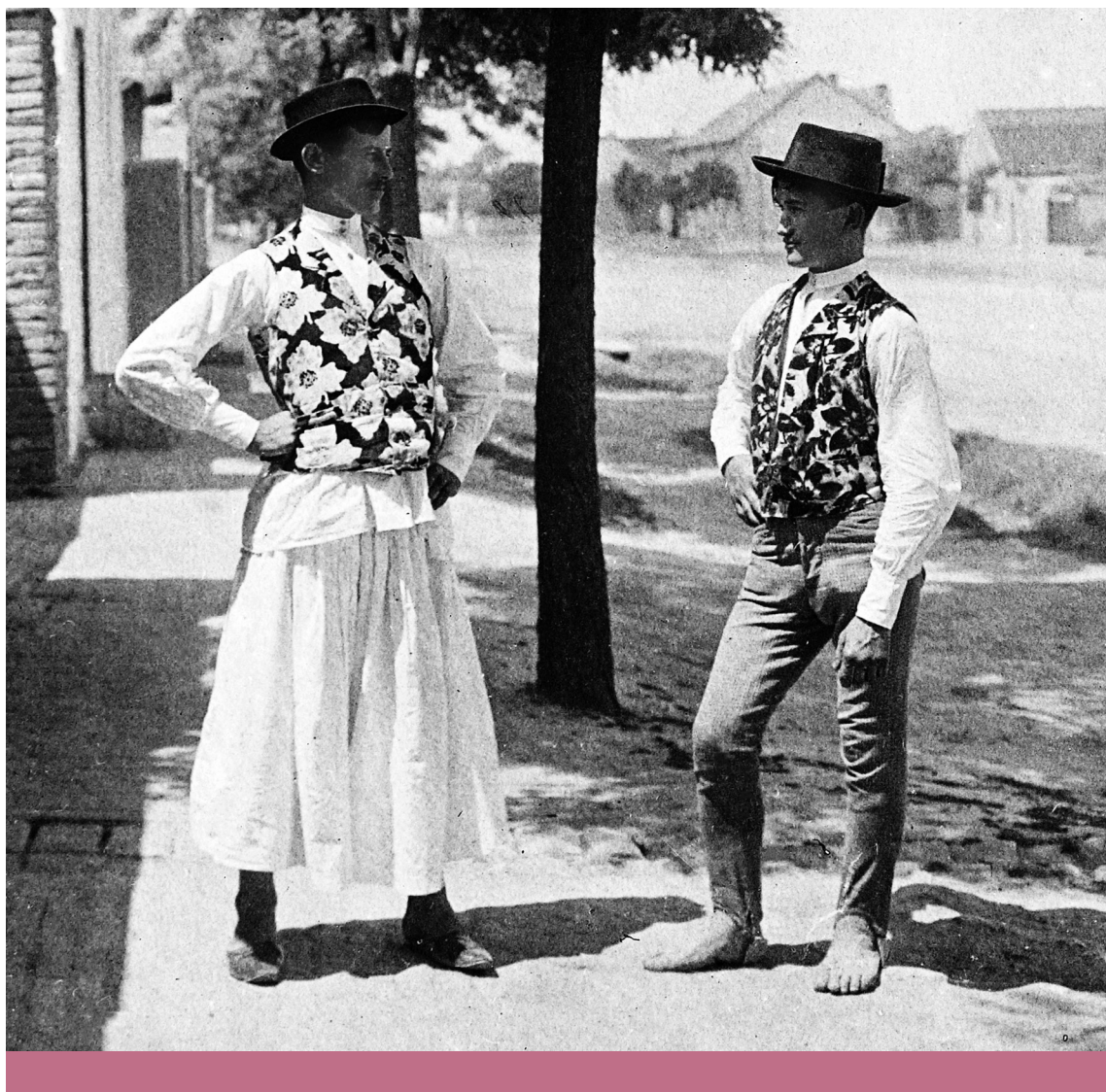
Ruszin (rutén) férfi ősei
népviseletében, 1942
(Fortepan / Csonka Sándor)

NEMZETÉPÍTÉS A NEMZETISÉGI TÖRVÉNYTŐL A NEMZETISÉGI KONGRESSZUSIG (1868–1895)

A kiegyezés eredményeként 1867. február 20-án lépett hivatalba gróf Andrássy Gyula kormánya. A miniszterelnök tisztában volt azzal, hogy a magyar állam keretein belül a magyarság csak relatív többségben van, ezért a lehető leggyorsabban rendezni kell a nemzetiségi kérdést. Az erre irányuló kísérletet a kormány két részre bontotta: egyrészt külön tárgyalásokat folytattak a horvátokkal, másrészt a többi nemzetiség számára megpróbálták az igényeiket kielégítő nemzetiségi törvényt tető aláhozni.

A horvát szábor és a magyar országgyűlés 12–12 tagú küldöttsége 1868. április 28-án kezdte meg a tárgyalásokat Pesten. A horvátok egy 40 pontból álló csomagot tejesztettek elő.¹³ A magyar küldöttség nagyon engedékeny volt, így viszonylag gyorsan meg tudtak állapodni, így a szábor 1868 szeptemberében, a magyar országgyűlés pedig novemberben megszavazta a horvát–magyar kiegyezésről szóló törvényt. A magyar országgyűlés által becikkelyezett 1868. XXX. tc. kimondta, hogy Horvátország és a Magyar Királyság egy államközösséget alkot az Osztrák–Magyar Monarchián belül; Horvátország autonómiát kap, mégpedig három területre vonatkozóan: belügy, igazságügy, oktatásügy, amiket a horvátok teljes autonómiával intézhetnek, a horvát kormány – élén

13 Közli: Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. szerk. CSENGERY László, Bp. 1928. 187–189.



Bunyevácok Szabadkán, 1904
(Fortepan / Magyar Földrajzi
Múzeum / Erdélyi Mór cége)

a bán – irányításával; Horvátországban az ügyintézés nyelve a horvát lett, sőt amikor a törvény által biztosított 40 horvát képviselő felszólalt a magyar parlamentben, azt anyanyelvén tehetette meg. A területi kérdések esetében az alábbi megállapodás született meg: 1) Horvátországhoz csatolták Szlavóniát (Szerém, Pozsega és Verőce vármegyék), 2) Magyarországhoz visszacsatolták Zala vármegyét, 3) Fiumét, mint *corpus separatum*, Magyarországhoz csatolták, továbbá 4) megállapodtak abban, hogy Magyarország támogatja Bécsben, hogy a császár szüntesse meg a Katonai Határőrvidéket, és csatolja Horvátországhoz, illetve Dalmáciát szintén engedje át a horvátoknak. A magyar állam tehát – Fiume kivételével – teljesítette a horvát nacionalizmus azon igényeit, amelyekre ráhatással volt. Arról nem Budapest tehetett, hogy Bécs nem csatolta Dalmáciát Horvátországhoz. Annak ellenére, hogy a horvát–magyar kiegyezés mindkét fél számára hasznos volt, a horvát politikai elit a dualista korszakban hol halványabb, hol intenzívebb érdeklődést mutatott a délszlávokat egyesítő koncepciók iránt.¹⁴

Ami a románokat, szerbeket és szlovákokat illeti, az áttörést Deák Ferenc 1868 novemberében benyújtott törvényjavaslata hozta meg. Ez három alaptételre épült: 1) „Magyarországon egy politikai nemzet létezik: az egységes és oszthatatlan magyar nemzet, melynek a hon minden polgára, bármi nemzeti-séghez is tartozzék, egyenjogú tagja”,¹⁵ 2) a törvény előtti, az egyházi, az iskolai,

14 SOKSEVITS Dénes: A Habsburg Monarchia és a horvátok. Egy szoros, de ellentmondásos viszony története. *Rubicon*, 2024/12.

15 Kézli: A nemzetiségi törvényjavaslat vitája. szerk. SCHLETT István, TTKF–Kortárs, Bp. 2002. 24–25.

az egyesülési és az általános kultúrpolitikai egyenjogúság minden polgárnak jár, 3) mivel Magyarországon csak egy politikai nemzet van, mégpedig a magyar, a kollektív megoldások helyett az egyéni szabadságjogokat kell biztosítani. A Deák-féle állásponttal szemben a nemzetiségi képviselők kijelentették, hogy az egyéni jogok – legyenek azok bármily szélesek – nem elegendők, s a nemzetiségeknek kollektív jogokat is kell adni. Egyrészt ismerjük el őket politikai nemzetnek, ahogy ők fogalmazták, „országos nemzetnek”, másrészt az etnikai alapon átszabott vármegyék keretein belül kapjanak területi önkormányzatot. Az országgyűlési vita során a Deák-féle javaslat kerekedett felül, amely a szavazás után 1868. XLIV. tc. „a nemzetiségi egyenjogúsítás tárgyában” címmel került be a magyar törvénytárba. Úgy véljük, hogy ezen törvény, minden hiányossága – a kollektív jogok és a területi autonómia elutasítása – ellenére a 19. századi magyar liberalizmus kiemelkedő alkotása. Itt kell felhívunk a figyelmet arra, hogy a korabeli Európában – Svájcot és az Osztrák Császárságot leszámítva – egyik állam se szabályozta a nemzetiségek jogait, sőt a legtöbb európai államban rendkívül kemény nyelvi uniformizálás zajlott.

A törvénybe iktatás után egészen 1914-ig a magyar politika elit és a nemzetiségek viszonya az alábbi koordináta-rendszerben zajlott. Az egyik tengely: 1868. évi XLIV. törvénycikk, amely a nemzetiségeket nem elégítette ki, mert megtagadta tőlük a politikai nemzet jogállást és a területi autonómiát. A másik tengely: a magyar politikai elit nem akarta bővíteni a nevezett törvénycikkben megfogalmazott nemzetiségi jogokat, s mereven elzárkózott mindenféle területi autonómia elől. Ebben a koordináta-rendszerben a dualizmus fél évszázada alatt a nemzetiségek politikai magatartása két, egymást váltogató stratégiáról szólt. Rendszeresen egy-egy nemzetiség kijelentette, hogy passzivitásba vonul, máskor az adott nemzetiség képviselői összegyűltek valahol (a szerbek 1869-ben Nagybecskerekben, a románok 1881-ben Nagyszebenben), és megfogalmaztak valamilyen autonómiaigényt. Ebben a folyamatban az 1895-ben megrendezett Nemzetiségi Kongresszus jelentett fordulópontot, amikor is Budapesten gyűltek össze a nemzetiségek (németek, szerbek, szlovákok, románok, rutének) vezető politikusai, és egy 22 pontból álló határozatot hoztak.¹⁶ Az első pontban kijelentették, hogy elismerik a „Szent István koronájához tartozó országok integritását”, azaz nem kérdőjelezzik meg a Magyar Királyság területi integritását. De ezt követően két nagyon kemény kijelentéssel definiálták álláspontjukat: egyrészt a Magyar Királyság nem lehet nemzetállam, mert több nemzet lakja, másrészt a magyar nemzet nem lehet egyes-egyedül államalkotó nemzet, mert nem képezi az állam lakosságának többségét. Ezen álláspontból kiindulva fogalmazták meg követeléseiket, ezek közül a legfontosabb az alábbi öt: 1) az állam tartsa be az 1868. évi nemzetiségi törvényt, 2) bővítsék ki az 1868. évi nemzetiségi törvényben már megadott egyházi és iskolai autonómiákat, 3) a magyarországi nemzetiségek a nyelvhatárok mentén újtartarajzott vármegyék keretei között kapjanak területi autonómiát, 4) ezeken az autonómiákon belül a közigazgatás és az igazságszolgáltatás nyelve az adott nemzetiség nyelve legyen, végül 5) nemzetiségi alapon alakítsanak ki „igazságosabb választókerületeket”.

A magyar politikai elit teljes mértékben elutasította kongresszus követeléseit, sőt az 1895-ben hivatalba lépett Bánffy Dezső miniszterelnök – az összes dualista kormány közül – a lehető legkeményebb nemzetiségi politikát folytatta, és a nemzetiségi mozgalmak átfogó – rendőri és adminisztratív eszközökkel való – elfojtására tett kísérletet. Korlátozta a nemzetiségi sajtót, a gyülekezési szabadságot, szorosabban ellenőrizte iskoláikat, aztán javaslatot tett arra, hogy ahol egybefüggő nemzetiségi tömbök léteznek, ott magyarok betelepítésével törjék meg azokat. Egészen apró eszközök használatát is javasolta: magyar úri- és polgári házakban ne vegyenek fel magyarul nem beszélő alkalmazottat, magyarul nem beszélő árusoktól a piacon a magyarok ne vegyenek semmit.¹⁷

a 19. századi
magyar liberalizmus
kiemelkedő alkotása

16 Közli: KEMÉNY G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez a dualizmus korában*. II. köt. Tankönyvkiadó, Bp. 1952. 379–381.

17 Vö. báró BÁNFFY Dezső: *Magyar nemzetiségi politika*. Légrády Testvérek, Bp. 1903.

A MAGYAR ÁLLAM TERÜLETI INTEGRITÁSÁT VESZÉLYEZTETŐ TENDENCIÁK 1914-IG

Úgy véljük, hogy az I. világháborút megelőző másfél évtizedben hét olyan veszélyes és egyre erősödő tendenciát tudunk beazonosítani, amelyek jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy 1918–20-ban a Magyar Királyságot felbontják, ezzel megsemmisítsék a magyar nemzetépítés addigi eredményeit, és a magyar nemzetet az államnemzet kategóriájából a kultúrnemzet kategóriájába lökjék. Ezek a következők voltak.

1. A Nemzetiségi Kongresszus letörése utáni néhány évben a nemzeti mozgalmak teljes passzivitásba vonultak, de 1901-ben újra aktívvá váltak. Ennek jegyében a román, szerb és szlovák nemzeti mozgalom vezetői úgy döntöttek, hogy részt vesznek az országgyűlési választásokon, és arra törekcszenek, hogy a lehető legnagyobb számú mandátumot szerezzék meg. Itt már megfigyelhetünk konkrét együttműködést: a szlovák Milan Hodža egy délvidéki választókerületben indult el, s román és szerb szavazók juttatták be a budapesti országgyűlésbe. A nemzetiségi mozgalmak egyre eredményesebbek lettek a választásokon. Példaként nézzük meg az 1905. április–májusában megtartott választásokat: a Román Nemzeti Párt 50 választási kerületben – ebből 44 román többségű volt – indított jelölteket, és 16-ban nyert is mandátumot.¹⁸ Ugyanezen a választáson a szlovákok hét, míg a szerbek három mandátumot szereztek. Így összesen 26 nemzetiségi képviselő ülhetett be 1905-ben a magyar országgyűlésbe. Az I. világháború kitöréséig megtartott további két választáson (1906, 1910) szintén jutottak be nemzetiségi képviselők az országgyűlésbe. Ismét külön ki kell emelnünk Hodža szerepét, aki a parlamentben létrehozta a Nemzetiségi Klubot, amely összehangolta a nemzetiségi képviselők munkáját. Hodža hosszabb távon arra törekedett, hogy életre hívjon egy egységes Parlamenti Nemzetiségi Pártot, amely a többi magyar politikai párttal egyenlőgűan működik az országgyűlésben.

2. A magyarországi szerb nemzeti mozgalmon belül felerősödött az anyaországgal, a Szerb Királysággal történő egyesülés igénye. Az önállósággal rendelkező szerb állam a szerbek Piemontjaként funkcionált, komoly vonzást gyakorolva a magyarországi szerbekre. Ezt jelentősen felerősítette, hogy az 1903-ban trónra kerülő Karađorđević-ház szakított az addigi Monarchia-barát külpolitikával, és Oroszországra támaszkodva Monarchia-ellenes kül- és gazdaságpolitikába kezdett. Ennek első látványos jele volt az ún. sertésháború, melynek során a Monarchia vámokkal megakadályozta, hogy Szerbia disznóhúst exportáljon területére, míg a szerbek az osztrák iparcikket tiltották ki országukból. Ám a magyar állam számára az igazi veszélyt az jelentette, hogy a szerb állam a felszín alatt különféle Monarchia- és magyarellenes titkos társaságokat támogatott.

3. Hasonlóan a szerbekhez, a román nemzeti mozgalmon belül is megnőtt azok száma, akik a Román Királysággal történő egyesülés híveivé váltak. Bár Románia 1883-ban csatlakozott a Hármasszövetséghez, így hivatalosan a Monarchia szövetségese volt, sőt az egyik román miniszterelnök ki is jelentette, hogy Romániának nincsenek területi követeléseai a dualista magyar állammal szembe, a román állam mégis többé-kevésbé nyíltan támogatta az irredenta mozgalmat, melynek nyíltan kimondott célja volt Erdély Romániához csatolása. Ezt tovább súlyosbította, hogy a román irredenta mozgalom szoros kapcsolatban állt az erdélyi román nemzeti mozgalommal. Például a „Dnyesztertől a Tiszáig” elterülő Nagy-Romániát ábrázoló térképeket csempésztek be Erdélybe, melyeket a helyiek nagy lelkesedéssel terjesztettek. A magyar állam 1868 és 1918 között 84 alkalommal tiltott ki román irredenta térképeket területéről.

¹⁸ TILKOVSKY Loránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Csokonai, Debrecen, 1998. 20.



Hajón utazó bosnyákok
népviseletben
a századfordulón
(Fortepan / Zichy)

4. A horvát politikusok háromféle logika mentén dolgoztak ki koncepciókat a magyar állammal való szakításra. Az egyik logikát Josip Frank, a Tiszta Jogpárt vezetője dolgozta ki 1903-ban. Elképzelése szerint Zágráb központtal egyesülnek a délszlávok (a Szerb Királysággal nem számolt), és a Monarchián belül a dualizmust felváltja a trializmus. A másik logika szerint, amit Ante Starčević, a Jogpárt vezetője és Eugen Kvaternik dolgozott ki, független, azaz mind az Osztrák Császárságtól, mind a Magyar Királyságtól elszakadó nagyhorvát államot kell életre hívni. A harmadik logika a jugoszlávizmus volt, ennek lényege az összes délszláv nép egy nagy és független államban történő egyesítése volt. Mindhárom forgatókönyv komoly veszélyt jelentett a magyar állam területi integritására.

5. A szlovák nemzeti mozgalomra a magyar politikai elit úgy tekintett, mint kevésbé veszélyesre, hiszen nem volt anyaországa. Csakhogy az 1880-es évek végére a cseh nemzeti mozgalmon belül megfogalmazódott a csehszlovák egység gondolata, melyre a szlovák nemzeti mozgalom egy része érzékenyen rezonált.¹⁹ Az így megszülető csehszlovákizmus kibontakozásának az 1895-ben

19 Lásd bővebben: Mészáros Andor: *A csehszlovákizmus története az első világháborúig*. Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európaért Alapítvány, Esztergom, 2024.

megalapított Cseh-Szláv Egység (Československá Jednota) nevű egyesület biztosított kereteket, például azzal, hogy évente megszervezte a morvaországi fürdőhelyen, Luhačovicén a cseh és szlovák politikusok, értelmiségiek találkozóját. A csehszlovák egység gondolata körül formálódó csoport egyik tagja Tomáš Masaryk volt, aki I. világháború alatti emigrációjában kidolgozta a csehszlovák állam létrehozásának programját, amelyet Edvard Beneš formált valósággá.

6. Ferenc Ferdinánd trónörökös az 1910-es években megszervezte a Belvedere-kört, azzal a céllal, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia dualista berendezkedését átalakítsa trialista-föderatív rendszerré. Ezzel a magyar állam a már létező nemzetiségi kihívások mellé újabb kihívást kapott, ezúttal Bécsből. A Belvedere-körhöz köthető legkomolyabb föderalizálási terv Aurel Popovici 1906-ben kidolgozott javaslata volt, amely a nyelvi határok mentén 15 tartományra osztotta volna a Monarchiát.²⁰ A föderációs elképzelés azért volt különösen veszélyes a magyarok számára, mert elnyerte Ferenc Ferdinánd trónörökös tetszését, és várható volt, hogy trónra kerülése esetén hozzáfog annak kivitelezéséhez.

7. A 19. század végétől a magyarországi nemzetiségi mozgalmak, a román anyaország irredenta egyesületei és az általuk megnyert nyugat-európai újságírók (Seton-Watson, Wickham Steed) és értelmiségiek komoly propagandatevékenységet folytattak a dualista magyar állam ellen, például könyörtelen magyarosításról cikkezve. Akciójuk eredményes volt, az I. világháborút megelőző évtizedben mind a nyugat-európai politikusok, mind a közvélemény szemében jelentős mértékben csökkent a magyar állam presztízse.²¹

KITEKINTÉS

A Magyar Királyság – az Osztrák–Magyar Monarchia részeként – 1914-ben úgy lépett be az I. világháborúba, hogy a magyar politikai elit túlnyomó többsége egyrészt nem értette meg annak a jelentőségét, hogy a román és szerb nemzeti mozgalom a határ túloldalán anyaországgal rendelkezik, másrészt nem figyelt fel arra sem, hogy a különféle délszláv államszervezési koncepciók közül a horvát mozgalom egyre inkább el tud képzelni valamiféle horvát–szerb közös államot, harmadrészt szinte teljes tájékozatlan volt arról, hogy kezd ki-

bontakozni egy cseh–szlovák állam koncepciója is. Azt meg végkép nem gondolta, hogy a nemzetiségi mozgalmak és anyaországaik Nyugaton folytatott propagandája következtében az ország presztízse jelentős mértékben csökkent. A helyzet a világháború alatt még tovább romlott: a horvát nemzeti mozgalom Korfun megegyezett a Szerb Királysággal, az éppen csak megszülető csehszlovák emigráció Masaryk és Beneš vezetésével elképesztően sikeres diplomáciai és propagandatevékenységet folytatott a Monarchia ellen. És eközben 1918 nyarán az antant

döntéshozói arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az európai egyensúly fenntartásához nincs szükség az Osztrák–Magyar Monarchiára. Azt, hogy 1918 őszén a magyar politikai elit mennyire nem volt tisztában azzal, hogy a magyar nemzetállam a végórát éli, jól mutatja egy apró momentum – Wekerle Sándor miniszterelnök két héttel a Károlyi-puccs előtt a Vaskapu-szorozshoz utazott, hogy tájékozódjon, milyen vízügyi munkálatokat kell majd elvégezni a háború után. ■

nyugat-európai
propagandatevékenység
folyt a magyar
állam ellen

20 Lásd bővebben: GULYÁS László: *Az Osztrák–Magyar Monarchia etnoregionalista átszervezésének tervezete. Aurel Popovici terve, 1906 = Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves. főszerk. MAJOROS István, ELTE Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék, Bp. 2012.*

21 Lásd bővebben: JESZENSZKY Géza: *Az elveszett presztíz. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában 1894–1918.* Magvető, Bp. 1986.